

Un alt mod de a interpreta datele de evaluare

Cătălin Zamfir*

Institutul de Cercetare a Calității Vieții, Academia Română

Abstract: *This study starts by questioning the relevance and comparativity of the evaluation data in absence of a universal standard of reference. By analyzing a database with 1.000 indicators collected using the scale 1-5 (within large from 8 countries: USA, Romania, West Germany, Ireland, Bulgaria, Hungary, UK, Netherlands) I suggested a new perspective: evaluation of the data obtained by questionnaires to be considered with reference to the global perspective of the dynamics of the system which is being measured. It is necessary to consider not only each evaluated aspect but also the global context of the system of which it is part. From this perspective, the questionnaire data may show a new facet: they are important indicators of the state of social systems. The SEDA scheme of evaluation (Zamfir, 1980b) provides a way to compensate for the lack of comparative data in the evaluation process. By systematic approach, we can report a particular indicator to all other indicators measured in other systems.*

Keywords: indicators; evaluation process; social system; normal distribution; SEDA.

Cuvinte-cheie: indicatori; proces de evaluare; sistem social; distribuție normală; SEDA.

Cele mai multe date cu care sociologia noastră actuală lucrează sunt *date de opinie*. Aceste informații sunt obținute prin intermediul a ceea ce eu numesc **observatorii naturali**.

Definesc *observator natural* membrul comunității care a acumulat informații despre sistemul din care face parte, având experiența funcționării respectivului sistem. Informațiile acumulate în experiența actorilor sistemelor sociale sunt extrase de sociolog prin interviuri/chestionare.

Estimări și evaluări

Unele date obținute din chestionare sunt **estimări**. Datele unui recensământ (sex, vârstă, situație familială, locuință etc.), obținute de la respondenți, sunt considerate ca *factuale*. Presupunem că ele nu sunt distorsionate de subiectivitatea respondenților. Estimările făcute aceluiași lucru de

mai mulți observatori ar trebui să fie identice. Estimările sunt deci **consensuale**.

Alte date sunt de **evaluare**. Realitatea socială este filtrată prin standardele proprii ale evaluatorului, prin atitudinea față de aceasta, într-un cuvânt, prin propria experiență. Din acest motiv, același lucru poate fi evaluat diferit de diferiți evaluatori. Evaluările sunt de regulă **disensuale**.

Cum apreciați competența șefului dvs.? Frecvent am avut surprize. Mă așteptam ca același obiect evaluat, competența șefului, să fie făcută aproximativ în același fel de subalternii săi. Dar adesea nu este așa. Câțiva estimează că șeful lor este *competent*, câțiva că este mai degrabă incompetent și cei mai mulți, *așa și așa*.

Observatorul natural este deci dublat de un **evaluator natural**. El deține un aparat natural nu numai de *observare* a realității, dar și un aparat de *evaluare* care îi orientează activitatea.

* Institutul de Cercetare a Calității Vieții, Academia Română, Calea 13 Septembrie nr. 13, sector 5, 050711, București, România. E-mail: catalin.basarab@gmail.com.

Evaluările sunt produse prin mecanismele de constituire a stărilor de satisfacție/insatisfacție, plăcere/neplăcere, bun/rău. Spunem că o mâncare este bună sau proastă. Nu aflăm ce este ea, ci cum este evaluată de degustător utilizând criteriile sale de evaluare. El poate spune că are prea multă sare. Nu știm câtă sare are, dar, raportată la gusturile

observatorului, este prea sărată. Le place sau nu mâncarea condimentată? Le place sau nu muzica simfonică?

Evaluările utilizează de regulă *scale de evaluare* care pot fi de 2, de 3, de 4, 5, 6, 7 sau de 10 trepte. Cele mai multe sunt de 5, celelalte scale fiind variante ale acestei scale, mai comprimate sau mai extinse:

1	2	3	4	5
Foarte puțin/în foarte mică măsură, foarte nemulțumitor/prost	Destul de puțin/destul de mic/destul de nemulțumitor/prost	Nici mult, nici puțin/nici nemulțumit, nici mulțumit	Destul de mult/mai degrabă satisfăcător/bun	Foarte mult, în foarte mare măsură, foarte satisfăcător/bun

Scalele de evaluare au o pantă negativă (foarte/destul de puțin, prost, nesatisfăcător) și o pantă pozitivă (foarte/destul de mult, bun, satisfăcător).

Pentru a prezenta mulțimea de date, acestea trebuie să fie *condensate* în diferite modalități pentru a le face inteligibile și comparabile.

Cea mai simplă procedură este prezentarea *frecvențelor pe scala* întrebărilor, de regulă prezentată ca *proporții* (%).

O procedură și mai condensată este *media*. Pe o scală 1/5, media poate fi, de exemplu, **3,50**.

Semnificația indicatorilor de evaluare oferită de observatorii naturali

Trebuie să luăm în considerare trei tipuri de cadre subiective utilizate de observatorii naturali ('respondenți') în constituirea evaluărilor.

Evaluările sunt estimări prin raportare la standardele subiective ale evaluatorului

Guliver, în țara piticilor și a uriașilor, completează un chestionar sociologic. Ce înălțime au oamenii din acele țări? El poate răspunde: în țara piticilor, oamenii au în medie 5 cm. Iar în țara uriașilor, media este

50 m. Acestea ar fi **estimări**. Guliver ar fi putut face asemenea estimări dacă ar fi avut un metru și ar fi putut să-i măsoare. Dar Guliver nu este în situația de a da un astfel de răspuns. El ar răspunde de regulă altfel: într-o țară, oamenii sunt pitici, iar în cealaltă, uriași. Oamenii sunt pentru Guliver pitici sau uriași doar prin raportare la sine, la **criteriile sale de normalitate**. Piticii nu sunt pitici și nici uriașii uriași pentru ei, ci pentru Guliver ca observator. Guliver însuși într-o țară e uriaș, iar în alta pitic. În astfel de evaluări există ceva strict obiectiv: piticii sunt mai mici decât uriașii. Dar piticii și uriașii nu coexistă în aceeași lume, ci doar Guliver parcurge cele două lumi și el poartă cadrul de estimare.

Cum evaluezi competența profesională a șefului dvs.? De unde vine dissensusul evaluărilor competenței acestuia care pare a fi un fapt? Evaluatorii au standarde diferite de evaluare a competenței. Cei cu un grad scăzut de competență, tind să considere șeful lor ca fiind mai competent decât cei care au un grad ridicat de calificare.

Evaluările sunt diferite în funcție de atitudinea evaluatorului față de obiectul evaluat

Relațiile personale cu șeful sunt un alt factor al variației evaluării competenței șefului. Subalternii care sunt 'în favorurile șefului' vor considera că șeful e mai com-

petent decât cei aflați în conflict cu acesta. Și mulți, care sunt în relații mai degrabă neutre cu șeful, ar putea alege varianta ‚într-o oarecare măsură’ sau ‚destul de’. Aceste informații nu sunt deci estimări, ci evaluări, filtrate prin relațiile personale cu șeful.

Evaluările segmentiale sunt colorate de evaluarea globală

Suntem tentați să interpretăm datele ca atitudini punctuale față de o caracteristică sau alta a obiectului, independent de evaluarea globală a respectivului obiect, cât și de evaluările celorlalte caracteristici ale acestuia. Evaluarea globală a unui obiect complex – conducerea țării, președintele, calitatea învățământului sau a sănătății, șeful direct, întreprinderea în care lucrezi – **nu este neapărat rezultatul însumării evaluării componentelor**. Ci, mai degrabă, odată constituită o evaluare globală, care ar putea fi dominant produsă de evaluarea unui component, ea **colorează, pozitiv sau negativ, evaluările segmentiale**. Evaluarea unui component important poate iradia evaluările celorlalte componente, putând fi sursa principală a evaluării globale care, la rândul său, colorează valoric toate componentele particulare. Procesul de evaluare induce o coerență a evaluărilor tuturor componentelor mult mai ridicată decât coerența obiectivă a obiectului evaluat.

Cei care îl consideră pe un coleg ca fiind un coleg bun, îl vor evalua și mai competent, mai prietenos și chiar mai ‚frumos’, decât cei care îl consideră a nu fi un coleg prea bun.

Cum evaluezi gradul în care Președintele țării își îndeplinește misiunea? Unii, din diferite motive, având o atitudine pozitivă față de Președinte, îl vor evalua ca mai competent, mai responsabil, mai inteligent, mai spiritual, mai moral. Cei care au o atitudine negativă, îl vor descrie ca mai incompetent, mai șmecher, mai iresponsabil.

Datorită acestei confuzii între *estimare* și *evaluare* ne confruntăm cu dificultăți structurale în interpretarea datelor obținute. Este, de exemplu, cazul dificultăților de interpretare în comparațiile internaționale. Obținute cu același instrument – un chestionar –, datele pot fi diferite pentru că observatorii naturali sunt diferiți. Nu putem ști cât o diferență este datorată diferențelor reale dintre situațiile evaluate sau criteriilor de evaluare, a așteptărilor observatorilor, a atitudinilor față de obiectul estimat.

Ce părea a fi o *estimare obiectivă* a unui fapt, de exemplu competența șefului, este în realitate o *evaluare* puternic colorată de subiectivitatea respondenților și, în consecință, dissensuală.

Cum interpretăm indicatorii de evaluare?

Sociologul se confruntă frecvent cu dificultăți de interpretare a datelor de evaluare obținute de chestionare. Dificultatea provine din lipsa de procedură de a extrage semnificația din aceste date.

Cazul 1. Directorul unei organizații este interesat dacă angajații săi sunt sau nu satisfăcuți cu munca lor. Sociologul utilizează una dintre scalele cele mai frecvente, de la 1 la 5, cu 3 la mijloc: ‚nici mult, nici puțin’.

Sociologul: rezultatul sintetic al analizei este **3,10**.

Directorul: Tu ești specialist, cum interpretezi aceste date?

Sociologul contabil: Nu e de competența mea să spun că e bine sau rău. Eu îți prezint doar faptele. Max Weber ne-a spus că omul de știință nu trebuie să facă evaluări.

Directorul supărat: Asta nu mai e știință dacă nu poți să-mi spui dacă e bine sau rău. Nu avem nici măcar **4?** Nu e bine.

Alt sociolog suportiv: e bine, e pe panta pozitivă, peste **3,0**.

Directorul interesat: măcar cum stăm în raport cu situația din alte organizații; probabil tu ai și date comparative.

Sociologul încurcat: Păi, vedeți, în ultimul timp nu s-au făcut prea multe asemenea diagnoze și multe dintre cele care se fac nu sunt disponibile. Și, oricum, condițiile pot fi foarte diferite și compararea este mereu discutabilă.

Dar dacă diagnoza ar arăta un indicator sintetic de 2,98?

Foarte nemulțumit

Destul de nemulțumit

Destul de mulțumit

Foarte mulțumit

Media aici este de 2,1¹

Cum interpretăm aceste date? Este cazul ca Președintele să fie liniștit sau neliștit? Este cazul ca populația să considere că e normal sau, dimpotrivă, situația este anormală și să ceară schimbarea Președintelui?

Președintele: Așa e românul. Veșnic nemulțumit.

Un sociolog sofisticat: să considerăm că datele prind sens dacă le raportăm la o serie de date; constatăm că la începutul mandatului, cea mai mare parte a populației este mulțumită; acum, spre sfârșit, situația este diferită.

Președintele: Vezi, e normal, spre sfârșitul unui mandat mereu se întâmplă așa; este o eroare normală, toate nemulțumirile se cumulează; nu e nimic neașteptat.

Sociologul reflexiv, dar ezitant: avem date și despre evoluția evaluărilor altor președinți; spre sfârșitul mandatului nu se cade atât de mult.

Președintele: dar condițiile sunt diferite; criza, măsurile necesare de austeritate; și, desigur, influența Antenei 3 care induce populația în eroare.

Sociologul devenit confuz: ăăă...

Deci, sociologul nu are o procedură clară de interpretare a datelor de evaluare. Lipsa unei proceduri de interpretare a datelor face ca diferiți sociologi să ofere interpretări diferite. Am putea concluda că interpretarea datelor depinde mai mult de profilul psihologic al sociologului sau de relația lui față de cel evaluat.

Sociologul suportiv: E drept, e pe panta negativă, dar foarte puțin; nu e prea îngrijorător.

Cazul 2. CCSB – 1 iulie 2012 – oferă următoarele date referitoare la atitudinea populației față de Președinte:

Cât de mulțumiți sunteți de modul în care Băsescu și-a îndeplinit sarcinile în actualul mandat de președinte?

%

44

22

19

5

66 – Negativ

24 – Pozitiv

Distribuția datelor ca indicator al stării sistemului

De cele mai multe ori avem în față diagnoze ale stării unui sistem social: o mulțime de indicatori care evaluează o varietate de componente ale unui sistem.

Starea socială a unei organizații poate fi diagnosticată cu o listă de indicatori referitori la: postul de muncă, condițiile de muncă, colegii, șeful direct, conducerea organizației (Zamfir, 1980a).

Calitatea vieții în România este diagnosticată printr-un complex de peste 90 de indicatori de percepție evaluativă a stării de sănătate, relațiile de familie, copiii, locul de muncă, veniturile, calitatea mediului, conducerea societății (Zamfir, 1984; Mărginean și Bălașa, 2005).

Mulțimea indicatorilor de evaluare a componentelor unui sistem social ridică o întrebare: are ea o structură internă sau este o simplă înșiruire de evaluări diferite fără legături între ele?

De regulă, mulțimea de indicatori evaluativi ai unui sistem sunt luați ca o simplă listă, fără o logică a sistemului. Fiecare indicator particular de evaluare este luat doar în sine.

Privită dintr-o altă perspectivă, problema ar fi: având în față un set nou de date, avem sau nu vreo *așteptare* referitoare la distribuția răspunsurilor? Venim cu o *tabula rasa* statistică? Sau ne așteptăm ca datele să fie distribuite în vreun fel sau altul?

Sociologul empirist. Datele pot fi **oricum**. Nu are nici o așteptare. Soluția: să așteptăm datele și vom vedea ce distribuție vor avea.

Dumnezeu din ceruri. Lumea asta este proastă. Nimic nu e cum trebuie. Dacă ar completa un chestionar evaluativ, ar fi tentat să dea la toate aspectele evaluării de *foarte prost sau prost*. Soluția sa: *sfârșitul lumii și judecata de apoi*.

Actorul participant în respectivul sistem nu ar fi probabil complet de acord cu Dumnezeu: e adevărat că nimic nu e perfect, dar unele sunt mai bune, altele mai proaste. Soluția sa: ca actor în sistem el va încerca să facă ceva pentru a-l face mai bun, *aici și acum*, în limita posibilităților.

Cum ar putea arăta de fapt distribuțiile de indicatori evaluativi ai unui sistem?

Distribuția ,oricare’. Într-o organizație distribuția pe vârste a salariaților poate fi ,oricare’: pot fi mai mulți tineri, sau mai mulți vârstnici sau egal distribuiți. Nu ne putem aștepta ca distribuția vârstelor să fie de un fel sau altul.

Alte distribuții pot fi concentrate pe o extremă sau alta sau polarizată sau egală.

Distribuția Gauss. De multe ori însă distribuțiile datelor cu care lucrăm nu sunt de tip ,oricare’, sau concentrate pe o extremă sau polarizate, ci au o configurație de tip Gauss. Ne interesează înălțimea angajaților. Distribuția nu va mai fi aleatoare, ci conform unei distribuții Gauss: o grupare în jurul mediei și, cu cât ne depărtăm de medie, numărul de persoane foarte înalte sau foarte mici descrește rapid.

Distribuția Gauss este distribuția cea mai frecventă în lumea umană și socială. Dar se găsește și în lumea vie și chiar în lumea fizică și chimică.

Datele sociologice de tip evaluativ de tip Gauss prezintă o pantă *pozitivă* și o pantă *negativă*: spre limite crește pozitivitatea (foarte mult, foarte bine, foarte satisfăcut) și negativitatea (foarte puțin, foarte nemulțumitor etc.) și cu un *mijloc al scalei (nici, nici)*.

Întrebarea este: unde ne așteptăm să se grupeze mediile indicatorilor pe scala de evaluare?

Suntem tentați să ne așteptăm ca **mediile evaluărilor să se grupeze spre mijlocul scalei**, respectiv spre **3,00** (la o scală de 5) sau **4,00** (la o scală de 7), și scade spre limitele scalei (1 și 5 sau 1 și 7) într-un mod egal, aproximativ câte 50% *sub* și *peste* mijlocul scalei. Și, în consecință, am fi tentați să considerăm că dacă mediile evaluărilor se plasează pe panta pozitivă, e bine, în diferite grade, iar pe panta negativă, e prost, în diferite grade.

O ipoteză: distribuție de tip Gauss deplasată pe panta pozitivă

Analizând în anii 1970 o mare masă de indicatori de evaluare, am fost surprins de un *pattern* de distribuție diferit de așteptarea pe care o aveam: Gauss cu media apropiată de centrul scalei.

Datele provin din **Baza indicatori '70** și au cuprins 1.000 de indicatori utilizând scala 1/5 (toate pe largi eșantioane din 8 țări – USA, România, RFG, Irlanda, Bulgaria, Ungaria, UK, Olanda). Deci, o mare varietate de sisteme sociale evaluate, în primul rând organizații, dar și de calitate percepută a vieții, luate din contexte social-culturale diferite (Zamfir, 1980).

Patternul empiric descoperit atunci este: distribuția datelor nu este plasată în apropierea mijlocului scalei, valorii de **3,00**, ci o **distribuție Gauss deplasată semnificativ pe panta pozitivă, cu o medie de 3,45**.

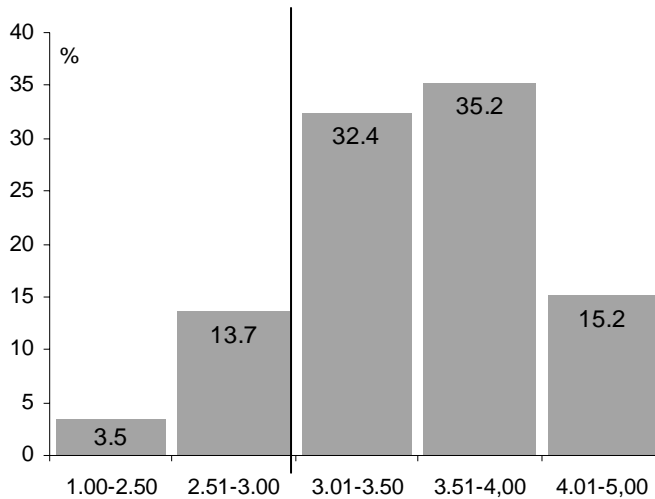

Figura 1: Distribuția Gauss deplasată pe panta pozitivă: **Baza indicatori '70.**

Tabel 1: Distribuția celor 1.000 de indicatori (**Baza indicatori '70**), pe intervalele scalei 1/5

Interval	Număr	%
1,00 - 2,50	35	3,5
2,51 - 3,00	136	13,6
3,01 - 3,50	321	32,1
3,51 - 3,75	176	17,6
3,76 - 4,00	172	17,2
4,01 - 4,25	107	10,7
4,26 - 5,00	43	4,3
Media de 3,45		

Tabel 2: Distribuția celor 1.000 de indicatori pe 3 intervale, **Baza indicatori '70**

Sintetic, patternul empiric este următorul:

1,00 - 3,00	17,1	– negativ	Negativ: 17,1
3,01 - 4,00	66,9	– moderat pozitiv	
4,01 - 5,00	15,0	– accentuat pozitiv	Pozitiv: 81,9

Tabel 3: Distribuția celor 1.000 de indicatori pe intervalele extreme ale scalei 1/5 (**Baza indicatori '70**)

Intervalele extreme conțin foarte puțini indicatori:

Interval	Număr de indicatori
1,00 - 1,25	0
1,26 - 1,50	1
1,51 - 1,75	1
1,76 - 2,00	1
....	
4,51 - 4,75	2
4,76 - 5,00	0

Analiza celor 1.000 de indicatori sugerează două ipoteze empirice cu privire la structura distribuției datelor de evaluare:

Ipoteza 1. Ipoteza 17/66/17 (sau 1/6, 2/3, 1/6): mulțimea indicatorilor de evaluare care descriu varietatea componentelor unui sistem tinde spre o distribuție Gauss deplasat spre pozitiv, cu aproximativ 1/6 (17%) pe panta negativă, 2/3 (66%) pe panta moderat pozitivă și 1/6 (17%) pe segmentul accentuat pozitiv. Mai precis, mulțimea de indicatori evaluatori se grupează spre mijlocul intervalului moderat pozitiv al scalelor: în cazul scalei 1/5 o medie spre 3,5; în scala 1/7, 4,75.

Distribuția Gauss deplasată pozitiv ar arăta pe scalele 1/5 și 1/7 astfel:

Scala 1/5:

- > 3 17%
- 3 > < 4 66%
- 4 > 17%

Media = 3,5

Scala 1/7:

- > 4 17%
- 4 > < 5,5 66%
- 5,5 > 17%

Media = 4,75

O precizare de context trebuie făcută. Cele 1.000 de medii de evaluare (**Baza indicatori '70**) au fost culese din societăți

aflate într-o fază de **dezvoltare echilibrată cu speranța unei evoluții pozitive**, atât în Occident, cât și țările socialiste: sfârșitul anilor '60 și prima jumătate a anilor '70.

Pornind de la aceste considerente, voi formula o nouă ipoteză:

Ipoteza 2. Patternul 17/66/17, o distribuție deplasată pe panta pozitivă, exprimă starea de spirit a sistemelor sociale aflate în echilibru, angajate într-un proces evolutiv pozitiv; sistemele sociale aflate în criză vor avea distribuții ale evaluărilor deplasate spre negativ.

Am fost surprins că, de atunci, nimeni nu a dat atenție patternul empiric descoperit cu mai bine de 32 de ani în trecut. Dar totodată am simțit nevoia de a supune această ipoteză unei testări empirice, dar și uneia teoretice.

Testarea empirică a ipotezei 1/6, 2/3, 1/6

Patternul 17/66/17 al distribuției identificat în **Baza indicatori '70** ar trebui să se regăsească și în alte cercetări, dacă sistemele cercetate îndeplinesc două condiții:

1. sisteme echilibrate, aflate într-un proces evolutiv pozitiv
2. indicatorii să se refere la o largă varietate de aspecte evaluate.

Calitatea vieții 1979: 83 de indicatori ai Calității Percepute a Vieții pe o scală de 1 la 7 (eșantion de 1.804):

Tabel 4: Distribuția a 83 de indicatori ai Calității Percepute a Vieții 1979

Interval	%
1,00-2,50	0
2,51-3,00	2,4
3,01-3,50	4,8
3,51-4,00	15,7
4,01-4,50	28,9
4,51-5,00	20,5
5,01-5,50	15,7
5,51-6,00	8,4
6,01-6,50	3,6
6,51-7,00	0

Medie = 4,65

Tabel 5: Distribuția celor 83 de indicatori ai *Calității Percepute a Vieții* (1979) pe 3 intervale

Sintetic:

<i>Negativ:</i>	1,00-4,00	22,9%
<i>Pozitiv moderat:</i>	4,01-5,50	65,1%
<i>Pozitiv accentuat:</i>	5,51-7,00	12,0%

După cum se observă, această serie de date este conformă ipotezei formulată aici. La sfârșitul anilor '70 România intrase deja într-o criză care s-a dovedit a se adânci

dramatic în anii '80. Încrederea în viitor tindea să se diminueze.

IMEB – București – 1977: un eșantion de **618** subiecți din diferite secții/servicii ale întreprinderii.

Tabel 6: Distribuția calității umane a muncii: IMEB '77Pe o scală cu 7 trepte, 4 fiind mijlocul scalei (nici, nici)²:

Interval	Număr	%		
1,00-4,00	88		Negativ:	14,2
4,01-4,75	135	21,8		
4,76-5,25	124	20,1		
5,26-5,75	140	22,6		
4,01-5,75			Moderat pozitiv:	66,4
5,76-7,00	131		Accentuat pozitiv:	21,2
			Medie:	4,90³

Patternul distribuției este și în acest caz apropiat de ipoteza 17/66/17.

Am în față datele obținute de Iulian Stănescu în iulie 2012. O întrebare referitoare

la o situație sintetică a experienței de viață, *fericirea*, într-o perioadă de criză economică, socială și politică. Care va fi distribuția stării de fericire/nefericire raportată?

Tabel 7: Distribuția fericirii/nefericirii raportată⁴

În viața omului sunt perioade mai bune și mai puțin bune. Cum ați descrie starea dvs din ultimele zile?

1 sunt nefericit(ă), chiar disperat(ă)	2,0	
2 am supărări destul de mari	6,6	
3 am sentimentul că „ceva nu merge”, am avut unele necazuri	20,7	29,3
4 în general mă simt bine, deși am avut mici probleme	53,1	53,1
5 mă simt bine, fără probleme	15,5	
6 sunt pe deplin fericit(ă), am bucurii deosebite	2,1	17,6
	Media:	4,50

Și aici, într-o perioadă de criză socială profundă a societății românești, cu efecte accentuate și asupra stării de spirit a populației, găsim

aceeași distribuție Gauss, cu o deplasare pe panta pozitivă, dar cu o pondere ceva mai mare

a evaluărilor negative și mai mică a celor moderat pozitive.

Testarea empirică sintetică a ipotezei 17/66/17 este redată în următorul tabel⁵:

Tabel 8: Distribuția teoretică a ipotezei propuse și distribuțiile empirice din diferite cercetări

Ipoteza	Distribuția pe scala 1/5			Media
	> 3	3 >> 4	< 4	
Distribuția empirică <i>Baza indicatori '70</i>	17,1	66,9	15,0	3,45
	Distribuția pe scala 1/7			
Ipoteza	4	4 > < 5,5	< 5,5	Media
Distribuția empirică	17	66	17	4,75
CV '79	22,9	65,1	12,0	4,65
IMMB '77	14,2	66,4	21,2	4,90
Fericire '12	29,3	53,1	17,6	4,50

Testarea teoretică a ipotezei 17/66/17

Testarea unei ipoteze nu se face numai empiric, ci și teoretic: este posibil a formula un model teoretic explicativ credibil? Prin aceasta, ipoteza probează totodată că se integrează într-un corp teoretic mai larg.

Teoria problemelor sociale (Zamfir, 2007) oferă un model explicativ al patternului empiric ipotetic formulat aici.

Sistemele umane-sociale nu sunt sisteme *stabile*, ci *dinamice*. Dinamica sistemelor sociale este caracterizată de o confruntare continuă cu probleme și de *activități de soluționare* a acestora.

Diagnoza unui sistem social constă în principal deci din identificarea *problemelor* de soluționat și activitățile de intervenție. Expertul exterior este angajat să realizeze asemenea diagnoze.

Actorii sistemului (*observatorii naturali*) evaluează și ei continuu funcționarea sistemului, identifică problemele sistemului din care fac parte și le evaluează gravitatea, stabilesc prioritățile și imagi-

nează strategii de acțiune. Actorii din sistem estimează continuu ce nu e bine sau rău și ce ar trebui să se facă pentru ca sistemul să fie mai bun. Ei produc continuu o *diagnoză naturală* a stării sistemului lor.

Foarte adesea, expertul extern utilizează cunoștințele acumulate de observatorii naturali, capacitatea lor de a diagnostica starea sistemului, utilizând chestionare și interviuri.

Gauss deplasat pe panta pozitivă ca expresie a stării de spirit a sistemelor dinamice active. Am formulat ipoteza că în condiții „normale”, circa 83% dintre evaluări se plasează pe panta pozitivă și doar 17% pe panta negativă. Iar valorile medii ale indicatorilor sunt deplasate semnificativ pe panta pozitivă a scalei. Putem considera că un sistem suficient de complex are doar 17% problemele, restul fiind, în grade diferite, soluționate? Cum am putea explica o asemenea distribuție?

Modelul teoretic explicativ al **patternului 17/66/17** propus aici conține câteva propoziții relevante pentru analiza noastră:

1. Sistemele sociale (Ss) nu sunt libere de probleme. Ele se confruntă cu o mulțime

de probleme, de soluționarea cărora depinde *menținerea/dezvoltarea* lor.

2. Ss nu dețin resursele soluționării tuturor problemelor cu care se confruntă. Pentru a funcționa, un sistem trebuie să *prioritizeze* problemele și să se concentreze doar asupra unora dintre ele, pe care le consideră cele mai importante. Problemele considerate a fi prioritare apar cu claritate în conștiința actorilor ca trebuind să fie soluționate pentru funcționarea normală a sistemului și sunt evaluate **negativ**. Ele sunt probleme **manifeste**, presându-se pentru soluționarea lor.

3. Problemele care nu sunt prioritare sunt împinse la marginea conștiinței colective: sunt într-o stare **latentă**⁶. Se dezvoltă o toleranță la problemele latente, o acceptare relativă a lor (*în fine e bine, merge și așa...*). Unele dintre problemele latente pot fi deci evaluate pozitiv, dar cu grade scăzute.

4. Dacă nu există posibilități ca o problemă prioritărilor să fie soluționată într-o măsură semnificativă, ea poate trece în **latentă**. Dacă este vitală, chiar dacă încă nu există posibilități de soluționare, poate rămâne **manifestă** în conștiința sistemului, dar într-o *stare pasivă*, în așteptare.

5. Când unele probleme sunt soluționate sau trec în stare latentă, alte probleme latente pot deveni manifeste. Sau când apar oportunități de soluționare a unor probleme latente, acestea pot deveni manifeste.

6. Ponderea problemelor manifeste (estimate negativ) este semnificativ mai redusă decât cele pozitive/tolerate. O pondere nu prea mare a problemelor evaluate negativ mobilizează acțiunea sistemului, dar dacă ea depășește o anumită limită, poate paraliza acțiunea, creând o tensiune în sistem care nu poate fi resorbită prin acțiune.

7. Un sistem relativ echilibrat, va tinde în consecință să se conformeze **patternului 17/66/17 (1/6, 2/3, 1/6)**. Ss în criză va fi caracterizat printr-o deplasare spre negativ, dar excepțional ponderea celor negative va fi mai mare decât a celor pozitive.

8. Experiența problemelor cu care un sistem social se confruntă produce starea de satisfacție/insatisfacție a membrilor sistemului.

Distribuția Gauss deplasată pe panta pozitivă și structura socială a sistemelor sociale

Configurația atitudinilor actorilor reflectă structura socială a sistemului din care aceștia fac parte.

1. **Activii**: cei care vor să acționeze pentru îmbunătățirea/schimbarea sistemului. Ei vor accentua caracterul negativ al problemelor prioritare, dar promovând un echilibru între prioritar și neprioritar, manifest/latent. Activismul scade de regulă gradul de insatisfacție, aceasta fiind diminuată de optimismul reușitei acțiunii.

2. **Responsabilii** de funcționarea sistemului. Probabil, gradul de negativitate va fi mai redus, inclusiv proporția mai redusă a problemelor recunoscute. Responsabilii de sistem vor fi mai pozitivi, neasumându-și ca manifeste prea multe probleme pe care cu greu le pot soluționa.

3. **Pasivii adaptați**. Participanții **pasivi** nu se angajează în schimbarea sistemului/rezolvarea problemelor, dar **adaptați** la sistem, fie beneficiază de unele avantaje, fie sunt **resemnați**, nu cred că pot face ceva pentru schimbarea sistemului. Pasivii adaptați tind să treacă în latentă o mare parte a problemelor. Chiar într-un sistem în criză, aceste persoane tind să dezvolte o orientare adaptativă la situație: resemnare, căutare de satisfacții în condițiile date. Adaptarea tinde să deplaseze evaluările spre pozitiv. Concluzie: suma evaluărilor pozitive este mai mare decât a celor negative; gradul de satisfacție, chiar modestă, este mai ridicată.

4. **Pasivii critici** – cei neangajați în schimbarea sistemului, pasivi, inclusiv datorită lipsei posibilităților de acțiune, dar critici față de sistem. Sunt nemulțumiții

cronici. La ei proporția problemelor evaluate negativ poate fi mai ridicată. Ei tind să fi mai critici față de problemele sistemului, decât cei care au controlul și deci responsabilitatea de a le soluționa. Prezintă un grad mai ridicat de insatisfacție.

5. *Cei angajați pentru obținerea puterii* aflați într-un fel de opoziție. Vor fi mai accentuați critici, inclusiv măbind aria și gravitatea problemelor sistemului.

Ipozeza 3: Structura socială a Ss, adică configurația atitudinilor colectivității sistemului față de problemele acestuia, va tinde să prezinte și ea patternul 17/66/17: cei activi aproximativ o șesime, masa actorilor adaptați/pasivi (două treimi) și o șesime cei critici, nemulțumiți sistemului.

SEDA ca instrument de diagnostic a stării unui sistem social

Pe baza ipotezei 17/66/17 și a Bazei '70 se poate dezvolta o procedură mai fină

de interpretare a datelor de evaluare: **SEDA** (Zamfir, 1980b).

Ipozeza 17/66/17 este o tentativă de generalizare empirică a datelor oferite de **Baza de indicatori '70**.

SEDA reprezintă o schemă de evaluare cu 7 intervale a indicatorilor de evaluare, care exprimă starea unui sistem. Ea propune, în principal, o procedură de diferențiere a celor 66% de indicatori plasați pe panta moderat pozitivă a scalelor de evaluare.

Ipozeza prezentată aici reprezintă o nouă abordare: configurația datelor de evaluare exprimă starea sistemelor sociale măsurate: un sistem social echilibrat și dinamic prezintă o configurație de tipul 17/66/17, adică o distribuție Gauss deplasată pe panta pozitivă moderată a scalei. Datele deplasate spre stânga scalei exprimă o stare de criză a sistemului, iar deplasarea mai accentuată pe dreapta scalei, o stare de succes care nu este durabilă. Cu ajutorul ei putem evalua un indicator particular în cadrul dinamicii globale a sistemului din care face parte.

Tabel 9: *SEDA pe scala 1/5, Baza indicatori '70*

Situatie gravă		Situatie de echilibru dinamic			Foarte bine	
Blocaj	Stare critică	Stare precritică	Îngrijorare	Stare normală	Stabilitate pozitivă	Stare succes
>2,50	2,51 - 3,00	3,01 - 3,25	3,26 - 3,50	3,51 - 3,75	3,76 - 4,00	4,01 - 5,00
3,5	13,6	16,0	16,1	17,6	17,2	15,0
Medie: 3,45 ⁷						

Tabel 10: *SEDA pentru scala 1/7, Calitatea vieții '79*

Situatie gravă		Situatie de echilibru dinamic			Foarte bine	
Blocaj	Stare critică	Stare precritică	Îngrijorare	Stare normală	Stabilitate pozitivă	Stare succes
>3,25	3,25 - 4,00	4,01 - 4,50	4,51 - 5,00	5,01 - 5,50	5,51 - 5,75	5,76 - 7,00
4,0	18,9	28,9	20,6	15,7	5,6	6,4
Medie: 4,65 ⁸						

Un sistem sau un component al său poate fi situat în diferite stări posibile:

- **Stare de succes: foarte bine, excelent.** A obținut succese în raport cu așteptările sale. Mulți îl estimează ca foarte bun (cu 5 sau 6-7), puțini oferind evaluări mai mici. *Mediile evaluărilor se vor plasa în*

jur de 4 (scala 1/5) sau 6 (scala 1/7) și chiar peste.

- **Stare de stabilitate pozitivă: bună (accentuată bună).** Sunt și evaluări de 5, majoritatea de 4, dar și unele de 3 sau chiar negative; are unele probleme și dificultăți. **Medii apropiate de 4: peste 3,75.**

- **Stare de stabilitate normală:** în general bine, dar sunt și probleme, nu perfect, dar bine. Nu e o prioritate, sau actorii nu văd ce se poate face mai mult. **Medii între 3,50 și 3,75.**

- **Stare îngrijorătoare.** Sistemul sau o componentă a lui are probleme care trebuie luate în considerare. Se plasează sub media sistemului normal. E nevoie de a fi îngrijorat și de a mobiliza efortul. **Mediile se plasează între 3,25 și 3,50.**

- **Stare pre-critică.** Media/mediile sunt ușor peste 3, dar destul de depărtate de medie. Îngrijorare, cu multe probleme și riscul de a intra în criză. **Media/mediile între 3,00 și 3,25.**

- **Stare critică.** Starea sistemul este neacceptabilă. Presiune de a acționa pentru schimbare, de a se lua măsuri urgente. Se poate prevedea o explozie socială iminentă. Sau o resemnare disperată. Posibilă accentuare a tensiunilor/conflictelor sociale. Un component al sistemului este o variabilă critică a sistemului. **Media/mediile se plasează pe intervalul 2,75-3,00.**

- **Stare de blocaj** funcțional și dezagregare socială. Un component este într-o stare disperată, blocată. Media/mediile se plasează sub 2,50.

Schema de evaluare SEDA oferă o diferențiere fină a intervalului suprapopulat (3-4 în scala 1/5 și 4-5,50 în scala 1/7), propunând totodată o evaluare dinamică. Desigur sunt elemente de intuiție și ipoteze în această schemă. Avantajul său este că depășește limitele abordării strict empiriste, fundându-se pe o teorie a sistemelor sociale.

Aplicații ale SEDA

Sunt un mare amator de date. Dar adesea am un sentiment de insatisfacție. Am în față o carte cu o mulțime de tabele. La

început le citesc cu mare interes. După ce parcurgi însă mai multe asemenea tabele de date, îți pierzi interesul. Ei și ce? Care este semnificația lor? E mult sau puțin?

Păreră mea este că este evident că nu dispunem de un instrument mai puternic de interpretare a lor.

SEDA ne oferă un instrument mai adecvat de interpretare a datelor.

Cazul 1. Disputa dintre directorul organizației și sociologii noștri asupra semnificației indicatorului de *satisfacție cu organizația* de **3,10**. Aplicând SEDA la acest indicatori putem concluda că organizația se află într-o *stare precritică*.

Cazul 2. Și disputa dintre Președinte și sociologi asupra semnificației datelor de sondaj are o soluție. Președintele considerat ca un sistem social, evaluat cu **2,1**, este evaluat ca fiind într-o *stare de blocaj*. Raportând această evaluare la cei 1.000 de indicatori din **Baza '70**, observăm că doar 4 se plasează sub 2,1. Deci o evaluare îngrijorător de proastă.

*

* *

Acest studiu propune o nouă perspectivă: datele de evaluare obținute prin chestionar trebuie considerate dintr-o perspectivă globală a dinamicii sistemului care este evaluat. Este necesar să analizăm nu numai în sine fiecare aspect evaluat, ci și în contextul global al sistemului din care acesta face parte. Din această perspectivă, datele de chestionar încep să arate o fațetă nouă: ele sunt indicatori importanți ai stării sistemelor sociale.

SEDA oferă o modalitate de a compensa lipsa datelor comparative în procesul de evaluare. Tratarea unui sistem ca orice sistem, putem raporta un indicator particular la toți ceilalți indicatori măsurați din alte sisteme.

Note

- ¹ Scala utilizată a eliminat valoarea intermediară. Pentru a compara datele, am transformat 3 în 4 și pe 4 în 5.
- ² Analiza indicatorilor a fost realizată pe un interval mai mare -4,01-5,75. Nu am putut reface distribuția pe intervalul presupus aici de 4,01-5,50.
- ³ Datele calculate atunci sunt de tipul următor: pentru fiecare subiect s-a calculat un indicator sintetic de *calitatea vieții de muncă*, înglobând toate componentele acesteia. Au rezultat 618 indicatori individuali de *calitate a vieții de muncă*.
- ⁴ Scala utilizată a eliminat valoarea intermediară. Pentru a compara datele, am transformat 4 în 5, pe 5 în 6 și pe 6 în 7.
- ⁵ Cifrele utilizate aici sunt aproximative. Datorită faptului că acum nu dispunem de bazele de date inițiale pe care s-au făcut aceste calcule, ci doar rezultatul diferitelor analize realizate cu metode diferite.
- ⁶ Un sistem care își asumă ca manifeste toate problemele sale într-o stare de paralizie. Indecizia este o asemenea stare. Persoana umană face nevroză când nu-și poate satisface problemele sale, asumându-le mult dincolo de posibilitățile sale.
- ⁷ Media este situată la limita superioară a Stării *îngrijorare*, spre Starea *normală*.
- ⁸ Media este situată la limita inferioară a Stării *pre-critice*, spre Starea *îngrijorare*.

Bibliografie

- Mărginean, I. și Bălașa, A. (coord.) (2005) *Calitatea vieții în România*. București: Expert.
- Ministerul Muncii, Familiei și Protecției Sociale (2012) *O piață incluzivă a muncii în mediul rural*. POSDRU 83/5.2/5/57941. București.
- Zamfir, C. (1976) Indicatori sociali de ‚stare’ și indicatori sociali de satisfacție. *Viitorul social*, 3, 509-515.
- Zamfir, C. (1980a) *Schema de evaluare a datelor absolute – SEDA*. *Viitorul social*, 1, 70-80.
- Zamfir, C. (coord.) (1980b) *Dezvoltarea umană a întreprinderii*. București: Academiei.
- Zamfir, C. (2007) Problemele sociale, în C. Zamfir și S. Stănescu (coord.), *Enciclopedia dezvoltării sociale*, Iași: Polirom, 455-464.

Primit la redacție: decembrie, 2012